

ŠESTO POGLAVLJE: Sjećanje na rat

Ovo poglavlje nudi ponešto drugačiji pogled na ratne događaje, pogled s određenim odmakom. U slučaju memoara, sjećanja i intervjua radi se o vremenskom odmaku – sudionici ratnih zbivanja nakon stanovita vremena na iste događaje gledaju iz djelomično promijenjena rakursa. Pritom je zanimljivo promatrati smjer mijenjanja perspektive pripovjedača te pokušati naslutiti koji su razlozi te promjene (namjerno prekrajanje prošlosti i svoje uloge u njoj, promjene uzrokovane mijenjanjem pripovjedačeva političkog stava i njegovih/njezinih pogleda na život, izbljedjelo sjećanje, utjecaji drugih itd.).

Druga vrst odmaka prisutna u izvorima što slijede jest odmak od dokumentarnog prikazivanja, tj. od stvarnih, konkretnih događaja. Takav se odmak najjasnije vidi u književnim djelima. Među njima nailazimo na širok spektar različitosti, od onih uočljivo ideološki obojenih i neuvjerljivih, beživotnih, crno-bijelih, do onih u kojima se realistično prikazivanje i visoka umjetnička vrijednost uzajamno dopunjavaju, stvarajući zaokruženu cjelinu. Mali dio toga spektra nalazimo u izvorima koji slijede.

VI-1. Intervju s Jožetom Požarom (rođenim 1932. u Sloveniji) – siročetom Drugoga svjetskog rata

Sjećam se da je rat bio noćna mora, koja je na nesreću bila stvarna. Ali, sve moje uspomene zamagljene su činjenicom da je jednoga dana talijanski vojnik odveo mojega oca i strijeljao ga kao taoca u Podpeču, zajedno s još pet drugih seljana iz Bresta.

Moje uspomene na mladost su mučne. Moj život je u to vrijeme bio vrlo težak. Ja, moje sestre Milka i Marija, moj brat Marin, moj otac Jože i moja majka Ivanka živjeli smo na malom imanju. Uzdržavali smo se radom na imanju. Naš život bio je sličan životu drugih obitelji u selu Brest i u okolini.

Sve se promijenilo, ili možda je bolje reći slomilo, kad je moj otac odveden i strijeljan. Stvari su se još pogoršale kad je majka 1944. odvedena u njemački koncentracijski logor. U to vrijeme bilo mi je dvanaest godina i počeo sam se brinuti o kući i obitelji. Poslije se moja tetka Alojzija Gruden iz Ljubljane pobrinula za moje sestre Milku i Mariju i mojega brata Marina, a naši susjedi brinuli su se o meni. Ostao sam s njima do 1945., kad se majka vratila iz koncentracijskog logora... Život se nastavio. Svi smo se nekako snašli, ali bi sigurno bilo bolje da je moj otac bio s nama kad nam je bio najviše potreban... I danas se uzbuđim dok stojim na grobu svojega oca u Tomišelju i razmišljam o njegovoj smrti u vrijeme kad nam je bio toliko potreban.

Brest, travanj 2003.

“Illegalčki borec”, Ljubljana 2003.

 Kako bi opisala/opisao uspomene Jožeta Požara? Sjeti se velikog broja civila koji su nastradali u Drugome svjetskom ratu i pokušaj zamisliti koliko je priča sličnih Njegovoj...

VI-2. Izvadak iz polubiografskog romana Fikreta Demiraga

Bio je 28. travnja 1941. Zarobljeni smo tijekom prvog mjeseca nakon dolaska u Grčku i tije-

kom jedanaestog mjeseca otkako smo se pridružili pokretu. Bilo je teško vjerovati da više od polovice nas nikada nije opalilo ni metka tijekom cijele svoje vojničke karijere. Razlog tome u velikoj je mjeri bio što je većina Ciprana služila u pričuvi.

Kad smo stigli do puta, primijetili smo omanjeg njemačkog vojnika. Bio je to prvi njemački vojnik kojeg sam ikada vidio. Izgledao je umoran i sit svega. Nije u izgledu ovoga nacističkog vojnika bilo ničega što bi govorilo da je poseban ili superioran! Jedina stvar po kojoj se razlikovao bila je strojica u njegovim rukama, koja je bila okrenuta u smjeru tisuća ratnih zarobljenika koji su se spuštali s planina.

“Report” br. 46, str. 14

U vrijeme rata Cipar je bio kolonija Britanske krune. Mnogi ciparski Grci i Turci pridružili su se “Ciparskim regimentama” i borili se protiv nacističke Njemačke. Mnogi od njih su zarobljeni i proveli su neko vrijeme u njemačkim logorima za ratne zarobljenike.

Što je frustriralo Bilala Denizala? Kako opisuje njemačkoga vojnika? On je iznenađen što vojnik ne izgleda ni “poseban ni superioran”. Zbog čega je očekivao da izgleda tako?

VI-3. Bugarski partizanski zapovjednik Denčo Znepolski o prekranju povijesti pokreta otpora u godinama nakon Drugoga svjetskog rata

Duboko sam uvjeren da se povijest ne može pisati po zapovijedi, nekoliko desetljeća poslije. Ona je stvorena tijekom gerilskih borbi, ali postalo je uobičajeno da neki ljudi manipuliraju činjenicama i prilagođavaju ih svojim vlastitim ambicijama...

Dotad je sve bilo u redu, ali kad smo strpani u zatvor 1951. – 1954., mnogi su ljudi zahvaćeni

epidemijom “slabljenja memorije” i počeli su izvrtati povijesnu istinu te proizvoditi izmišljene dokaze kako bi njihova prošlost odgovarala njihovu sadašnjem položaju u Stranci i državnoj hijerarhiji. Kao da je bilo obvezno izjaviti kako su bili veliki zapovjednici u vrijeme oružanih borbi protiv fašizma, ne bi li njihove biografije zvučale prestižnije! Neki od njih zaista su imali dovoljno revolucionarnog iskustva i nije bilo potrebno pretjerivati u prikazima vlastita života prije 9. rujna, ali ... i to je za ljude!

Znepolski, str. 316

Koji su to ljudi koji prekraju povijest? Zbog čega to čine?

Sl. 59. Scena iz filma Uzička republika

Jugoslovenska kinoteka, Beograd

Ovaj film snimio je beogradski redatelj Žika Mitrović 1974. godine. Uzička republika je paradigma posljednje faze uljepšane i romantizirane interpretacije kakvu nude “partizanski filmovi”.

Sl. 58. Fresko-kompozicija Borka Lazeskog

Ova fresko-kompozicija prikaz je narodnooslobodilačke i antifašističke borbe makedonskog naroda za vrijeme Drugoga svjetskog rata (1941.–1945.).

VI-4. General Ctin Sănătescu o suprotnosti između “javnih” informacija i realnosti na bojištu (dio iz njegova dnevnika)

Petnaesti prosinca 1942. Danas je red za čitanje novina od 23. i 24. studenoga [1942]. Kroničar Universala kaže: “U sektoru donjeg Dona, rumunjske i njemačke jedinice koje su nekoliko dana bile angažirane u užasnim defanzivnim bitkama odbile su nekoliko puta ponovljeni napad neprijatelja i slomile konjički puk koji se uspio probiti do njihovih položaja, ali koji nije mogao izbjeći opkoljavanje.” Nema lakonskije formulacije. Ako je konjički puk doista bio uništen, to znači otprilike dvanaestinu cjelokupne ruske konjice koja se borila na toj fronti, jer su postojale tri konjičke divizije.

Gospodine kroničaru, dopustite da vam kažem kakva je bila situacija u to vrijeme: 5., 6., 13., 15. i dio 14. rumunjske divizije potpuno su opkoljene. Jedanaesti njemački korpus i 1. rumunjska konjička divizija – prinuđeni na prelazak na istočnu stranu Dona, te 48. njemački oklopni korpus, bili su suočeni s nemoćnošću djelovanja, što je navelo generala Heima – zvanog mali Rommel – da preuzme zapovjedništvo. Neprijatelj je stigao na Cir u

Istočnoj Oblivskoj, presijecajući prugu koja je opskrbnjivala trupe u Staljingradu. Kao što, bez sumnje, možete vidjeti, gospodine kroničaru, propast... Vidim, gospodine kroničaru, da vi samo kopirate lažljiva njemačka priopćenja, kojima dodajete nekoliko praznih riječi da biste napunili dva stupca novina; eto, za to ste vi plaćeni. Sada shvaćam da nikada nije napisano toliko neistina kao u službenim ratnim priopćenjima...

Sanatescu, str. 87–88

Komentiraj razliku između perspektive vojnika i one koju iznosi tisak. Zašto tisak izokreće zbilju? Je li to opravdano?

Sl. 60. Đorđe Andrejević Kun (1904. – 1964.), *Strijeljanje*, 1943.

Jugoslovenska grafika 1900–1950. Katalog izložbe, Beograd, prosinac 1977. – veljača 1978., Beograd 1977., katalog br. 12

VI–5. Anđelka Martić u pripovijetki *Susret* opisuje kako dječak traži svojega oca partizana

Okrenuvši leđa zgarištu, brzim se korakom uputio prema šumi, u kojoj je zamirala udaljena pucnjava.

Spaljeno selo ostalo je u nizini. Dječak se više nijednom nije okrenuo da ga pogleda. U njemu su ostali njegovi najmiliji da ih nikada više ne vidi, da nikada više ne čuje njihove riječi... Šuma ga je okružila šumom svoga lišća i pla-

šljivim cvrkutom ptica, koje se čudno stapalo sa sve slabijom pucnjavom. Ta pucnjava bijaše njegov cilj. Tamo se bore partizani i među njima njegov otac, koga sad jedinog ima na ovome svijetu. Hoće li ga naći? Mora, mora, mora ga naći! A onda će ostati s njim, otac će mu dati pušku i on će osvećivati selo u dolini i spaljenu kućicu u plodnom voćnjaku. (...)

Borba se utišala. Začuje se mrmor glasova. Partizani nisu bili daleko. Dječak osjeti kako mu uzbuđeno udara srce u toplom očekivanju susreta s ocem...

Susreo je partizane i...

Časak potom stajao je pognute glave nad mrtvim partizanom, koga su upravo donijeli iz borbe. Niz lice su mu tekle krupne suze, a mršava mu ramena potresao grčevit plač. Oko njega su šutke stajali drugovi. Nitko ga nije tješio, nitko mu nije govorio umirujuće riječi. A šta bi i koristilo. Njegovu bol ništa ne može smanjiti!

Odjednom, odlučno odmahne glavom, musavim rukavom obriše suze, a onda se prigne k ocu. Iz njegove krupne mrtve šake slabašnim ručicama izvuče pušku, zabaci je na rame i teška se koraka uputi prema četi kojoj je do časa prije stajao na čelu njegov otac. Nitko nije imao snage da ga zaustavi.

Martić, 118–120

Partizanska književnost za djecu bila je poseban književni žanr u poslijeratnoj komunističkoj Jugoslaviji. Jedna od najistaknutijih njezinih predstavnica bila je Anđelka Martić.

Misliš li da su se događaji kao što je ovaj zaista dogodili? (Dijete izgubi roditelje – pridruži se partizanima i postane borac.) Smiju li djeca u izvanrednim situacijama postati vojnici? (Nije bitno pitanje je li to poželjno, nego smije li se dopustiti – jesu li postupci partizanskog zapovjednika koji je takve stvari dopustio shvatljivi?) Je li

priča Anđelke Martić idealizirana? Objasni svoj stav. Usporedi ovaj izvadak s tekstem III–2. i slikom 22.

VI–6. BjeGUNAC – pjesma Iakovosa Kambanelisa

BJEGUNAC

iz *Mauthausena* Iakovosa Kambanelisa

*Yannos Ber sa sjevera
Ne može podnijeti ograde
Stegne srce i bježi
I trči do sela u dolini.*

*Daj mi malo kruha, gospođo,
I odjeću da se presvučem
Preda mnom je dug put
Moram letjeti preko jezera.*

*Kud god otišao, gdje god zastao,
Sije strah
I glas, tajni glas
“Sakrijte se, sakrijte se od bjeGUNca.”*

*Ja nisam ubojica, kršćani,
Ni životinja koja će vas pojesti
Pobjegao sam iz zatvora
Da bih otišao kući.*

*O, kakva strašna pošast
U staroj zemlji Bertolta Brehta
Yannos je predan SS-u
I odveden na strijeljanje.*

 Mauthausen je ciklus pjesama koji je komponirao Mikis Teodorakis, međunarodno priznat kao glazbeni genij i kao najveći živi grčki skladatelj. Autor stihova je Iakovos Kambanelis. Pjesma je nastala 1965. i snimljena je 1966. Iakovos Kambanelis rođen je 1922. i smatra se jednim od očeva poslijeratne grčke drame. On i njegov prijatelj uhvaćeni su i poslani u Mauthausen, gdje je proveo dvije i pol godine. Prema

Kambanelisu, Yannos Ber bio je Poljak koji je, uhvaćen u bijegu, javno strijeljan.

Kako se osjećao bjeGUNac? Zašto mu nitko nije htio pomoći?

VI–7. Evelyn Waugh opisuje partizanski napad (iz zadnjeg dijela njegove ratne trilogije *Sword of Honour*)

Konvoj je krenuo kroz predjel rustične ljepote, kao kroz akvarel iz prošlog stoljeća. Nizovi blistavih paprika visjeli su sa streha. Žene koje su radile u polju katkad bi mahnule na pozdrav, katkad bi sakrile lice. Nije bilo vidljive razlike između “oslobođenog” teritorija i onog koji je stenjao pod stranim ugnjetavanjem. (...)

Za manje od jednog sata ugledali su promatračnicu. Odabrano je mjesto udaljeno oko petsto jardi. Bilo je dobro skriveno lišćem, i promatrači su tu mogli udobno i sigurno čekati na razvoj događaja. (...)

U devet i trideset ispod njih se začula puščana paljba. Partizanski general djelovao je uznemireno. (...) Partizanski kurir poslan je dolje vidjeti što se događa. Vatra je prestala prije no što se vratio. Kad je izvijestio, prevoditelj je rekao generalu Spitzu: “Nije ništa, bila je pogreška.” “Propalo nam je iznenađenje.”

De Suza, koji je čuo i razumio kurirov izvještaj, rekao je Guyu (alter ego Evelynu Waughu): “To se pojavila druga brigada. Ovi su prvo mislili da je neprijatelj, pa su zapucali. Nitko nije pogoden, ali kao što je rekao naš saveznik, ‘propalo nam je iznenađenje.’”

Više nije bilo mira u dolini. Sljedećih četvrt sata čuli su se povremeni pucnji, sporadični, činilo se, neki s promatračnice, neki iz okolnih zaklona; onda, točno u deset, baš kad se minutna kazaljka na savršenom satu generala Spitzu poklopila s brojem, na plavom su se nebu uz urlik pojavila dva aviona (britanska zračna potpora). Obrušili su se jedan iza dru-

gog. Prvi je istodobno ispalio dvije rakete koje su promašile cilj i eksplodirale u šumi iza nje-ga, gdje je sada bio grupiran dio snaga koje su napadale. Drugi je točnije pucao. Ali, njegove rakete pale su na zidnu konstrukciju, podižu-ći u zrak gomilu šute. Zatim su avioni uzletjeli i učinili nekoliko krugova. Guy, koji se sjećao bombardera-obrušivača koji su na Kreti neu-morno progonili i tukli jedinice na terenu, če-kao je da se vrata. Ali umjesto toga, oni su se izgubili s vidika i više se nisu ni čuli. Pilot koji je poslan da ih promatra stajao je u blizini. "Sjaj-no učinjeno", rekao je, "u pravo vrijeme, točno u metu."

"I to je sve?" pitao je Guy.

"To je sve. Sad vojnici (partizani) mogu učiniti svoj dio."

Ali partizani nisu učinili ništa.

"Izgleda", objasnio je prevodilac generalu Spi-tzu, "da napad treba biti odgođen. Njemačka oklopna kolona je upozorena i krenula je ova-mo."

"Što će vaši ljudi učiniti?"

"Raspršit će se prije no što stigne njemač-ka oklopna kolona. To je tajna naših velikih i mnogobrojnih pobjeda."

Waugh, str. 288–291

Evelyn Waugh, autor ovog teksta, sudjelovao je u ratu na teritoriju Hr-vatske (Topusko, Vis) – kao član Britanske vojne misije kod partizana. Zadatak misije bio je nadgledati situaciju i obavijestiti sa-veznike tko se zapravo bori protiv Nijemaca u Jugoslaviji (partizani ili četnici).

U koji bismo žanr, osim u ratnu prozu, mogli uvrstiti Waughov opis (humor, farsa, akcija, akcijska komedija...)? Kakav se odnos između pisca i partizana može otkri-ti u tekstu? Je li ovaj fragment u potpunosti izmišljen ili je zasnovan na istinitim doga-đajima? Usporedi ga s tekstom II–23.

Sl. 61 i Sl. 62. Dva plakata iz grčkih filmova o Drugome svjetskom ratu

Προβασία (Izdaja), 1964.

Soldatos, sv. 1, str. 147

Τι έκανες στον πόλεμο Θανάση (Što si ti radio u ratu, Thanassise?), 1971.

Soldatos, sv. 2, str. 4

VI–8. Izvadak iz prvog romana Dobrice Ćosića *Daleko je sunce*

Da sastanak bude neobičan, splele su se sve okolnosti. Vreme je stalo na ponoć. Mečava zavija kao da samu smrt kolju. Odred opkoljen, ljudi gladni, malaksali, zima i strah stružu po iskidanom snu. Komesar ih budi i zove u štapsku kolibu. Ona je puna dima. Partijci se zgužvali jedan preko drugog, cvokoću od zime, a spavljivi mrmljaju proteste zbog sastanka u ovo vreme. Naslanjajući se jedan na drugog, neki su odmah počeli da dremaju, ne čekajući da saslušaju ni dnevni red.

Pavle reče:

– Na dnevnom redu je, drugovi, samo jedna tačka: šta da se radi u ovoj situaciji? Mi se u štabu ne slažemo. Imamo posebna mišljenja i izgleda da niko nije spreman da odustane od svog mišljenja. Evo u čemu je stvar...”

Pavle govori, a Vuksan misli: “Kako mogu da se ne slažu, a rukovodioci su i stari komunisti. Znači, neko je od njih oportunist... A ko je?... Pa naravno, Uča ima pravo: mi smo na Jastrep⁶⁴ gospodari. Zašto da bežiš iz svoje baze... Pa ovaj Gvozden je lud. Što ti je sitnosopstvenička duša. Čim ima privatnu svojinu, nesiguran je za revoluciju. Spavaj, jedi i čekaj da Nemci odu. Šta je njemu? On je odan čovek... Čudo! (...) Kud ćeš u Moravu⁶⁵ i Kopaonik,⁶⁶ kad tamo ne možeš da makneš od četnika.⁶⁷ Narod je zaveden protiv nas. Bar da je leto, pa možeš i po kukuruzima. Izbegavanje borbe...”

(...) Dok je Pavle govorio, Gvozden i još nekolicina upadali su u reč, pa je Pavle više puta morao energično da ih opominje.

“... Ovo više ne liči na partijski sastanak. Ovo je svađa. Treba ih sve pokažnjavati i izabrati novog rukovodioca. Razbijaju jedinstvo ćelije. Razbiće i odred. Šta je njima? Panikirali se. Nije ovo pevačko društvo!”

64 Planina u središnjoj Srbiji.

65 Rijeka u središnjoj Srbiji.

66 Planina u južnoj Srbiji.

67 Kolokvijalno ime za pripadnike kolaboracionističkog, rojalističkog i nacionalističkog pokreta "Jugoslovenska vojska u otadžbini", koja je bila glavni domaći politički i vojni neprijatelj partizanskog pokreta kojim je rukovođila Komunistička partija.

68 General Dragoljub – Draža Mihailović, vođa "četničkog" pokreta.

(...) “Pavle je potpuno u pravu! Ostavite te izmišljotine o terenu. Naš je teren svuda gde ima okupatora. (...)

– Ako mi napustimo Jastrebac, politički ćemo potpuno da izgubimo ovaj teren. Narod će da se razočara u nas. Dražinci⁶⁸ će da stvore organizaciju i poklaće nas sve...” (str. 24, 25)

“(...) – Kad pođoh u partizane – produži Đurđe – kaže ti meni onaj krezubi Vuksan: ‘Rusi će da puste padobrance, svake noći ih očekujemo. Rat je gotov za mesec dana.’ Nekoliko noći se pripremasmo da palimo vatre kad se pojave sovjetski avioni. Prođe leto, pade slana, za slanom inje, pa sneg narolja do pojasa, a Hitler njuška oko Moskve. ‘Šta bi ovo’ – pitam ja. – Na proleće će – kaže – da se svrši. – Dobro – velim – da čekam Đurđevdan, a ono evo i drugi sneg gazim kao mečka po Jastrep⁶⁴.” (str. 42)

(...) “Vuk se iskašlja, namršti i podrhtavajućim glasom progovori:

– Vojni sud je druga Gvozdena osudio na smrt...

Neko jeknu u stroju; nekolicina duboko uzdahnuše. Vuk zastade kao da očekuje da neko nešto kaže, pa nastavi:

– ... jer je ovaj, u najtežim momentima naše borbe, pokušavao da izazove pobunu u odred⁶⁴ i time, ovaj, izvršio najtežu izdaju! Postao je izdajnik!... To smo mi odlučili!... jednoglasno! (...) Samo se Gvozden na to jače trgao, cibnuo, okrenuo glavu, pogledao Vuka – i zanemeo. (...) – Dosta!... Ne brukaj me više! – Gvozdenov glas ciknu kao slomljena sablja. Koraknu dva koraka napred, uspravi se, ljutito i prkosno podiže glavu, ošinu pogledom po stroju i zategnutim treperavim glasom tiše reče:

– ... Vi sad nemate vremena da raspravljate o pravdi. Vama se žuri. Nemojte zbog mene da gubite vreme. (...) Evo drugovi, ko nema dobar kaput, neka uzme moju gunju – raskopča se širokim pokretom i baci gunj pred stroj.

Ćosić, str. 24, 25, 42, 144

🔑 Prvi roman Dobrice Ćosića (1921.–), pisca i političara, *Daleko je sunce*, objavljen 1954., predstavljao je novost u književnosti o “narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji” u vrijeme kada se pojavio. Njegovi junaci, pripadnici partizanske postrojbe koja se nastoji probiti iz neprijateljskog obruča, nisu “heroji bez mane i straha”, nego ljudi sa svojim sumnjama, strahovima, pa čak i ideologijskim kolebanjima.

? Kako je pisac opisao odnose između partizana u ovoj četi? Misliš li da je to realističan opis? Objasni svoj stav.

Sl. 63. Slika Guri Madhija koja pokazuje partizanski napad na njemačku vojnu postrojbu

Epopoja e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare e Popullit Shqiptar, 1939.–1944.

Sl. 64. Slika Fatmira Haxiua, koja prikazuje epizodu s bojišta u Drugome svjetskom ratu

Epopoja e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare e Popullit Shqiptar, 1939.–1944.

? Izgledaju li ti ove dvije slike realistično? Objasni svoj stav.

VI–9. Tekst iz knjige *Delirul Marina Prede* (objavljene 1975.) opisuje događaj iz perspektive vojnika. Primjetna je realističnost opisa u kojem se idealizam sukobljava s tražičnom zbiljom rata

U četiri sata četa je, zajedno sa zapovjednikom, započela napad. Stefan mu se pridružio. Dah-tao je. “O, Bože,” pomislio je iznenada, “možda ću sada umrijeti”, i ta misao bila je toliko nova i neočekivana da ga je iznenadila i uplašila. Kako li to izgleda, ne postojati više? I nesvjesno, ne razumijevajući, vidio je kako ispred njega, ovamo i onamo, vojnici padaju, neki kao posječeni, neki bacajući se sami na tlo i uzalud tražeći zaklon na ravnoj površini nizine. Instinktivno se i sam bacio na tlo i tek tada je shvatio da odnekud ispred njega dolazi razorna i neprestana vatra. I satnik se ispružio po zemlji nekoliko koraka od njega. Pucnjava stade.

“Juriš!” začu ga Stefan kako viče: “Naprijed!” I satnik skoči i pojuri. Četa, razvijena u strijelce, ponovi napad, ali iznenada neprijateljske strojni-

ce počese nanovo silovito štektati i vojnici se još jednom baciše na tlo.

“Naprijed!” povika satnik kada je vatra prestala. Ali nitko više nije poslušao zapovijed. Pjeneći se od bijesa, satnik poče divlje psovati i prijetiti. Uzalud... Satnik još jednom viknu:

“Četa, naprijed!”

I podiže se, i pojuri naprijed dajući primjer vojnicima. Oni potrčaše za njim, ali još jednom dospješe pod mitraljesku vatru neprijatelja, a satnik dobi šaku metaka u trbuh. Ležeći na tlu, vojnici začuše njegov smrtni hropac i psovke upućene bolničarima, zato što ne dolaze po njega. Polako, kao crvi, vojnici se počese povlačiti, ostavljajući na polju polovicu svojih mrtvih i ranjenih. Bolničari su bili na dužnosti, ali nisu bili u stanju iznijeti ranjene iza borbene crte, jer ih je bilo previše.

Pređa, str. 394

Sl. 65. Prizor iz komičnog stripa *Balkan ekspres* Branislava Kerca i Branka Plavšića, na temelju scenarija Gordana Mihića

“Stripoteka”

Daje li ovaj izvještaj herojsku sliku rata? Zašto vojnici nisu poslušali zapovijed? Čini li ih to izdajicama? Je li uvijek moguće kontrolirati svoje ponašanje u takvim situacijama? Komentiraj sličnost piščeve perspektive i perspektive boraca. Postavi u odnos svjedočenja Neagu Djuvare i Viktora Budescua.

Strip je adaptacija filmova koji su bili vrlo popularni osamdesetih godina. Ti su se filmovi služili crnim humorom kako bi opisali ratna iskustva skupine mladih sitnih lopova, koji su, boreći se za preživljavanje, i protiv svoje volje postali “specifični” sudionici pokreta otpora. Ovaj satirično-humoristični pristup žanru “partizanskog vesterna”, kakav je jugoslavenska kinematografija stvorila kao jedan od svojih središnjih motiva tijekom četrdeset godina, predstavljao je novost. Može se smatrati dijelom opće težnje da se ideologijski i politički “ulaštena” službena povijest Drugoga svjetskog rata, zajedno s njezinom umjetničkom interpretacijom, koja se dugom upotrebom potrošila, podvrgne “reviziji”.

VI–10. Izvaci iz romana *Duhan* Dimitra Dimova

Varvara nije izgledala toliko loše – barem ne loše koliko bi se moglo očekivati u oporim uvjetima, u kojima se nije moglo voditi računa ni o elementarnim osobnim potrebama. Ali, sama je o svojem izgledu mislila loše. “Izgleдам kao vještica”, mislila je gorko se sjećajući da je u zadnjoj bitki izgubila češalj...

Da, gubiš strpljenje, potpuno si iscrpljena neprestanim njihovim životom između života i smrti. Taj način života te je iscrpio, pretvorio te u zlovoljnu, sparušenu ženu baš sad kad se pobjeda približava, kad želiš izgledati svježije i privlačno, kada si počela čeznuti za ljubavlju. Sve si žrtvovala za Partiju, i ispustila si radost života. Partizanski život nameće čovjeku strahovite napore i traži nadljudsko poricanje vlastitog ja. Još uvijek se držiš, ali samo zahvaljujući svojem duhu. Odatle i tvoj konflikt, tvoja nervoza, tvoja nesposobnost prihvaćanja velikog dualizma u ljudima i stvarima, koji potiče njihov razvoj...

(...) “Što ćeš raditi kad osvojimo vlast?”

“Što god mi Partija naredi.”

“A ja ću se lijepo odjenuti... Prva stvar koju ću učiniti jest okupati se i odjenuti... Pa neću izgledati kao vještica! (...) Komunisti moraju voljeti život. (...) Život možeš voljeti kad si ugodna drugim ljudima, čista i uredna...”

(...) Sada se (Irina) željela povući u tišinu borova u Čamkoriji, pod nebo zasuto hladnim zvijezdama, i bez daha oslušivati ono što će tek doći. Jer, ma što se dogodilo, ona je nepovrediva. Fizička ruševina starog svijeta nje se nije ticala, a novi svijet ju nije plašio. U inozemstvu je imala novac, koji nitko nije mogao dodirnuti, a te je noći bila uvjerena da se komunisti neće osvećivati ženama. Ipak, bila je svjesna da postoji nešto drugo od čega ne može pobjeći, nešto što zastrašuje više od oduzimanja njezina bogatstva ili osвете gladnih. Bila je to njezina unutarnja ruševina. Bio je to pepeo svega što je iskusila do tada i užasa one noći, užasa koji se iznenada pretvorio u sumornu apatiju...

(...) To je bila jednostavna istina! (...) Realističan, hladnan i snažan Irinin duh nije se plašio prihvatiti to, te se odmah pomirio bez bijesa ili panike. U međuvremenu, stotine razmaženih žena djetinjasto su plakale i padale u nesvijest, jer su po njihovim sagovima gacale blatnjave vojničke čizme, ili stoga što su njihovi prostrani stanovi naseljavani beskućnicima. Nisu mogle shvatiti da je to neumoljiv tijek života, da se život sastoji od međuovisnih događaja i da parazitska egzistencija jednih neizbježno izaziva bijesni revolt drugih...

Dimov, str. 564–569, 628, 667

Dimitar Dimov (1909. - 1966.) čuveni je bugarski prozni i dramski pisac, po obrazovanju veterinar s više od četrdeset napisanih istraživačkih radova. Njegov najpoznatiji roman je *Duhan*, napisan 1951. Na zahtjev vođa bugarske Komunističke partije, roman je prepravljen i dodano je još likova ljudi iz pokreta otpora. Usprkos izvanknjiževnim upletanjima, *Duhan* je postao najomiljenijom knjigom mnogih naraštaja Bugara. Navedeni fragmenti prikazuju psihologijski stav dviju radikalno različitih žena – partizanke Varvare i žene iz gornjeg sloja Irine – na kraju Drugoga svjetskog rata.

Kako te dvije žene zamišljaju skore promjene u svojim životima? Kakve rezultate očekuju? U čemu su obje slične?

VI–11. Ciparski Turčin Kemal Recep Susuzlu govori o zatvoreničkim danima koje je proveo s vođom ciparskih Grka Glafkosom Cleridesom⁶⁹

Kad smo stigli, u veljači 1942., leđa na našim košuljama i koljena na našim hlačama bila su označena crvenim trokutom. Ta je mjera bila poduzeta kako bi se olakšala identifikacija

svakog zarobljenika koji bi htio pobjeći iz logora. Crveni križ dijelio je dopisnice, tako da smo druge mogli obavijestiti da smo još živi. Tko bi vjerovao u takvo što?

Logor je bio podijeljen u kvadrate ograđene bodljikavom žicom. U zgradi preko puta nas nalazilo se zrakoplovno osoblje. Bili smo u dobrim odnosima s njima, usprkos činjenici da nas je razdvajala bodljikava žica. Pilot Glafkos Clerides bio je među njima. Slao je poruku da želi prijeći na našu stranu i tražio je odjeću kako ga ne bi mogli identificirati. Probio se kroz bodljikavu žicu i prešao na našu stranu. Čim je stigao, počeo je stvarati organizaciju koja bi se posebice bavila problemima Ciprana. Održani su izbori, i on je izabran za predsjednika. Glafkos Clerides bio je odgovoran za sve Ciprane, a ja sam bio odgovoran za bolesne.

Ulus Irkad, str. 15–16

Sl. 66. Scena iz albanskoga filma *Kad zora zarudi*

Hoxha, str. 160–161

Ovo je scena iz filma *Kad zora zarudi*, snimljenog 1971. u Tirani, na temu Drugoga svjetskog rata. Prikazuje sukob partizana i njemačkih vojnika. Zanimljivo je da su u gotovo svim filmovima iz Drugoga svjetskog rata njemačke trupe brojnije od partizana, ali na kraju su partizani pobjednici u bitkama. Ova fotografija to savršeno prikazuje.

Usporedi ovu sliku s tekstem VI–7.

69 Obojica su poslani iz solunskog logora za ratne zarobljenike u Stalag (njemački zatvor za dočasnike i vojnike nižeg ranga). Susuzlu je opisao svoje iskustvo iz Stalaga 1993. godine u novinama *Yeni Democrat*.

Opća pitanja za poglavlje VI.

Napravi intervju s bakom ili djedom – zapiši njihova sjećanja na rat. Analiziraj slike: što one pokazuju? Interpretiraj slike i napiši kratak esej. Je li ijedan autor opisao trenutak sreće u svojem životu tijekom rata?

Državni praznici povezani s Drugim svjetskim ratom			
zemlja	datum	praznik	opis
Albanija	29. studenoga	Dan oslobođenja	Oslobođenje od Nijemaca 1944. godine
Bosna i Hercegovina	25. studenoga	Nacionalni dan	Prva sjednica ZAVNOBIH-a (partizanska skupština, 1943.)
Bugarska	–	–	–
Hrvatska	22. lipnja	Dan antifašističke borbe	Početak ustanka (1941.)
zajednica ciparskih Grka	28. listopada	Dan Ochi (dan „Ne“)	Grčko odbijanje talijanskog ultimatumu (1940.)
Makedonija	11. listopada	Dan ustanka	Početak ustanka (1941.)
Grčka	28. listopada	Dan Ochi (dan „Ne“)	Grčko odbijanje talijanskog ultimatumu (1940.)
Rumunjska	–	–	–
Slovenija	27. travnja	Dan otpora	Formiranje Osvobodilne fronte (1941.)
Srbija	–	–	–
Turska	–	–	–

Karta 2:
Jugoistočna Europa nakon Drugoga svjetskog rata

